

‘WIJ KUNNEN ALLEMAAL KAMPBEULEN WORDEN’

**LESSEN UIT AUSCHWITZ: DE INZICHTEN VAN
GUY CASSIERS (TONEELHUIS) EN CHRISTOPHE BUSCH (DOSSINKAZERNE)**

‘Ik ben er een beetje bang voor, als ik eerlijk mag zijn,’ zegt Toneelhuis-regisseur Guy Cassiers. We staan onder het iconische bord ‘Arbeit macht frei’, boven de toegangspoort naar het vernietigingskamp Auschwitz. ‘Dat mag ook,’ zegt Christophe Busch, directeur van de Mechelse Dossinkazerne, van waaruit 25.800 Joden uit België naar hier werden gedeporteerd. ‘Het is niet evident om op deze plek in de spiegel te kijken.’

Yves Desmet / Foto's Jelle Vermeersch

Guy Cassiers (links) en Christophe Busch in Auschwitz: op zoek naar de psyche van de daders.

Het is evenmin evident om een toneelbewerking van 'De welwillenden' te willen maken, de vuistdikke roman van **Jonathan Littell** die tien jaar terug wereldwijd bejubeld en verguisd werd. Een kleine duizend pagina's lang neemt hoofdfiguur Max Aue je in een monotone monoloog mee langs de onwaarschijnlijke wreedheden van de Tweede Wereldoorlog. Haast emotioneel vertelt hij de ene gruwel na de andere, alsof die vanzelfsprekend zijn.

Christophe Busch «Voor historici was het geen evidente

roman, net omdat Littell een fictief personage alle mogelijke gebeurtenissen liet meemaken, en ze dus onmiddellijk de reflex hadden: dat is historisch onmogelijk, dus hoe kan die roman iets bijbrengen aan de waarheidsvinding rond de kampen?»

HUMO Littell zei dat hij **nooit een verklaring voor de gruwel had gevonden: in de biografieën van de daders vond hij alleen een gruwelijk gebrek aan zelfinzicht, en een overvloed aan foute rechtvaardigingen.**

Guy Cassiers «Dat is net de

kracht van de roman: je komt binnen in de psyche van de dader. Duizend pagina's lang zie je iemand stap voor stap zijn menselijkheid en moraliteit afleggen. Je blijft hopen dat hij uiteindelijk terug de mens zal worden die hij was, maar het gebeurt niet, omdat de spiraal waarin hij is afgedaald, hem zal opslokken. Dat is de vraag die me fascineert, en de reden waarom ik dit stuk wou doen: kunnen wij allemaal kampbeulen worden? Ik vrees ervoor.»

Busch «Het antwoord is simpelweg: ja, maar voor zulk geweld heb je meer nodig dan beulen alleen. Zo'n vernietigingsmachine vereist ook schrijftafelmoordenaars, propagandisten, architecten, ingenieurs, machinisten, enz. Daar zie ik veel mensen onder de juiste invloed toe in staat. Dat is een redelijk recent inzicht. Decennialang hebben we in een soort ontkenning geleefd: de beulen van Auschwitz waren gestoorde kernpsychopaten die hun sadistische fantasieën mochten uitleven, gesteund door een duivelse messiasfiguur, luisterend naar de naam **Adolf Hitler**. Dat klopt niet, daar waren in Duitsland trouwens niet eens genoeg psychopaten voor te vinden. Psychopaten zijn ook veel te veel op zichzelf betrokken, die zijn niet in staat zich in een structuur in te schakelen. Maar door de *mad or bad*-theorie hoefde je niet te denken aan de ontwikkeling die voorheen brave burgers tot kampbeulen had gemaakt: ze werden plots hele-

maal anders dan wij, het waren duivels, een categorie waarmee we ons niet konden vergelijken. Maar helaas, nu leren we uit onderzoek dat ze net zoals wij waren: gewone mensen, niet beter, niet slechter. Maar in hun situatie waren ze in staat tot het ondenkbare.»

Cassiers «Dat zie je ook nu weer. Syriëstrijders die hoofden afhakken, moeten wel waanzinnigen zijn, anders kun je zo'n wreedheid toch niet verklaren.»

Busch «Terwijl identiek dezelfde processen spelen. De profielen van de nazikampbeul, de Rwandese massamoordenaar en de IS-strijder vertonen meer gelijkenissen dan verschillen.»

NETJES OPGELOST

De barakken van Auschwitz ogen troosteloos. Groepen toeristen en scholieren – het kamp ontvangt jaarlijks meer dan anderhalf miljoen bezoekers – doen de geijkte toer, en worden plots heel stil wanneer ze in één van de barakken de tonnen menselijk haar zien, de tienduizenden schoenen en de koffers, stille getuigen die de geallieerden aantreffen bij de bevrijding van het kamp.

Cassiers «Om één of andere reden komt dat bij mij nog harder binnen dan de iconische foto's met de stapels uitgemergelde lijken die we allemaal kennen. Die berg van tienduizenden schoenen, met de kinderschoentjes erbovenop, zegt nog meer over de mensen die hier uiteindelijk ontmenselijk werden.»

Lessen uit Auschwitz

BELGAINAGE

‘Jonathan Littell (foto) vroeg ons om geen hakenkruisen of historische uniformen te gebruiken in de voorstelling.’

► **Busch** «Eén van de mechanismen waarmee daders zich verantwoorden, was net die ontmenselijking. Ze schoren het haar af, tatoeëerden nummers op de armen, lieten de mensen in vossen rondlopen en hongerden ze uit. En wanneer ze na een tijd als geraamten met een holle blik door het kamp schuifelden, was dat voor de daders het ultieme bewijs dat ze inderdaad een inferieur ras waren waar je niets mee kon aanvangen, en dat ze dus evengoed vernietigd konden worden. Die redenering haalt kampcommandant **Rudolf Höss** letterlijk aan in een gesprek met zijn schoonbroer, die op bezoek kwam en van gedachten wisselden over het kampgebeuren. De ontmenselijking van de andere is één van de krachtigste motoren die tot genocide kunnen leiden.»

HUMO Littell heeft altijd geweigerd de filmrechten van ‘De welwillenden’ te verkopen, omdat hij zijn boek onverfilmbaar vond en vreesde dat men alleen

de gruwel zou laten zien.

Cassiers «Toen we hem de toelating voor onze toneelwerking vroegen, zei hij dat hij zich nergens mee wilde moeien. Maar hij vroeg wel om het niet expliciet te maken: geen hakenkruisen, geen historische uniformen. Omdat die symboliek net de essentie zou kunnen verbergen: dat er systemen en processen zijn die dat veroorzaken. Je kunt het niet zomaar toeschrijven aan een uniek regime en een unieke dictator in een unieke tijd.»

Busch «We hebben nog steeds de neiging overmatig veel aandacht te besteden aan individuele eigenschappen, die het gedrag van een persoon zouden moeten verklaren, en we onderschatten stelselmatig het belang van groepsdenken en groepsdruk.»

Cassiers «Eén van de eerste dingen die we onderschatten, is het belang van taal. Het woord *Endlösung* lijkt op zich een neutrale term te zijn. Wie kan er nu iets hebben tegen een eindoplossing voor

een probleem? Tot je achteraf te weten komt wat dat woord versluisde: het op industriële schaal afslachten van miljoenen mensen. Een aantal dat niet te bevatten valt, het onvoorstelbare, afgedekt door een term die technisch en neutraal lijkt. Omgekeerd kunnen woorden om de andere te omschrijven net een klimaat creëren waarin een andere behandeling te verantwoorden lijkt. Europa wordt vandaag overspoeld door vluchtelingen, zegt men. Het beeld van een tsunami is dan niet veraf, terwijl het over al beheersbare aantallen gaat. De Britse premier **David Cameron** sprak van een zwerm vluchtelingen, de Hongaarse eerste minister **Viktor Orbán** zei dat zijn land door vluchtelingen wordt belegerd. Het taalgebruik criminaliseert mensen die alleen maar op de vlucht zijn voor oorlogsgeweld.»

Busch «De Joodse kwestie was in veel opzichten óók een vluchtelingenprobleem. Nogal wat Europese landen vonden het erg wat er met de Joden in Duitsland gebeurde, maar ze weigerden wel om hen op te nemen. Er is het beroemde verhaal van de SS St. Louis, een schip met negenhonderd Joden dat vanuit Hamburg vertrok en wekenlang heen en weer voer tussen de Cubaanse en de Amerikaanse kust. De vluchtelingen mochten nergens aan wal en moesten onverrichter zake naar Europa terugkeren. Na veel moeite mochten de opvarenden ontschepen in Ant-

werpen. Enkele Europese landen namen ze op, waardoor sommigen na een tijd weer in handen van de nazi's vielen. Die konden dan zeggen: 'Jullie hebben veel kritiek op onze Jodenpolitiek, maar jullie willen zelf geen Joodse vluchtelingen opnemen, dus jullie geven ons eigenlijk gelijk.'»

HUMO Het moment is gekomen om te waarschuwen voor de wet van Godwin: de eerste die naar Hitler verwijst, verliest de discussie.

Busch «Dat is een makkelijke krete om een discussie te vermijden, of om parallellen niet te willen zien. Maar de tien stappen die naar de genocide van Auschwitz en andere hebben geleid, beginnen met stappen die vrij onschuldig zijn. Eerst heb je de classificatie. Kijk naar je eigen identiteitskaart: als er bovenaan links 'België' staat, dan ben je een Vlaming; staat er 'Belgique', dan ben je Frans-talig. Het is een Belgische identiteitskaart, maar ze klasseert je volgens taal, zonder dat je je daarvan bewust bent. Niets mis mee, net zoals er niets mis was met het idee van de Belgische kolonisatoren om destijds in Rwanda op de identiteitskaarten te vermelden dat de burgers Hutu, Tutsi of pygmee waren. Dat is op zich onschuldig, maar de Rwandese genocide had zonder die classificatie nooit zo doeltreffend georganiseerd kunnen worden.»

HUMO Maar ook dan ben je nog mijlenver weg van dit kamp.

Busch «Zeker. Ook de tweede

‘In enkele weken tijd was die Belgische dokter overtuigd van het nut van Auschwitz, net zoals je vandaag ziet hoe Syriëstrijders snel kunnen radicaliseren’

Guy Casiers, Christophe Busch en HUMO-journalist Yves Desmet:

stap is onschuldig: symboliseren. Fans van een voetbalclub dragen fier een clubshirt, de SS'ers droegen met trots hun insignes. Maar symboliseren kan evengoed een opgedrongen Jodenster zijn, eerst op je paspoort, dan op je jas. Als stap drie en vier komen discriminatie en ontmenselijking. Radio Mil-le Collines had het over kakkerlakken die uitgeroeid moesten worden, de nazi's spraken van ratten en *Untermenschen*.»

Cassiers «Daar zie je opnieuw de kracht van taal, om de weg voor te bereiden naar daden die eerst ondenkbaar en uiteindelijk normaal gevonden worden.»

Busch «Het is een langzame en cumulatieve radicalisering van een samenleving. De ontwikkeling van een eigen moraliteit ook, los van de andere.»

Cassiers «Wat me intrigeert, is dat ze nooit die interne contradictie zagen: ze beschouwden zichzelf als een superieur ras, begiftigd met veel hogere waarden als eer, trouw, noem maar op. Maar desondanks konden ze ethisch tot de diepste ondergrond afdalen.»

Busch «Zo zagen zij het niet. Ze beschouwden zichzelf als ethisch superieur. Als professionals die hun job zo goed mogelijk wilden doen, met strenge regels, normen en waarden. Er zijn kampverordeningen teruggevonden waarin commandant Höss verbiedt om in het wilde weg te schieten, of gebiedt om alles schoon te houden. Er moest orde zijn, en gehoorzaamheid, net om te tonen dat

ze absoluut geen barbaren zijn. Maar die normen en waarden gelden alleen voor de *in-groep*, niet voor het te vernietigen object buiten die groep.»

Cassiers «Maar het is toch onvoorstelbaar dat iedereen in die logica meeding, dat er haast geen uitzonderingen waren? Dan ben je wel erg de individuele verantwoordelijkheid aan het minimaliseren. Het lijkt wel alsof het een lotsbestemming is, alsof je niet nee kunt zeggen.»

Busch «Je mag niet vergeten dat het gebeurde via een geleidelijke initiatie. Zo was er een Belgische nazi-arts in Auschwitz die niet wilde meedoen met de selectie van de gevangenen, en die onder het bevel van dokter Mengele werd geplaatst. Die onderhield hem over de rassenleer en de grootheid van *das Reich*, en legde uit hoe belangrijk dit werk daarbij was. In enkele weken tijd was die Belgische dokter overtuigd, ongeveer zoals je vandaag ziet hoe Syriëstrijders in een paar weken kunnen radicaliseren.»

ECHTE VAKLUI

Eén van de gruwelijkste barakken in Auschwitz I is Block 11 of de gevangenis. Cellen van een vierkante meter groot, waarin vier gevangenen dagen na elkaar rechtopstaand moesten doorbrengen. Folterwerktuigen, waar gevangenen zo aan werden opgehangen, dat hun armen uit de kom sprongen. In de barak ernaast voerde Mengele zijn experimenten uit.

Cassiers «Ik kan nog proberen

‘Kampcommandant Rudolf Höss wordt als het vleesgeworden kwaad neergezet, maar hij had de vaardigheden van een top-CEO, niet die van een kernpsychopaat’

te begrijpen dat mensen in een organisatie van massavernietiging meedraaien, gedwongen door hun functie en de groepsdruk, maar waarom die extreme gruweldaden? Zit daar geen extra element van sadisme in?»

Busch «Niet noodzakelijk. Je switcht niet onmiddellijk van wit naar zwart, je wordt stapje na stapje verder geduwd. Eerst kijk je toe hoe een bepaalde foltertechniek werkt, daarna probeer je het zelf eens, en nog later doe je het met meer en meer vakkennis: je voelt je geen sadist, maar wel een expert in ondervragingstechnieken. Dat mechanisme speelde overal.

De bouwers van de ovens in de crematoria maakten er een erezaak van zo snel mogelijk veel lichamen te kunnen verbranden: dat was hun brevet van vakmanschap, ze voelden dat absoluut niet aan als medeplichtigheid aan genocide.»

Cassiers «Maar er zijn toch geen rationele redenen voor dat extreme geweld?»

Busch «Toch wel. Je kunt het vergelijken met de veren van de

pauw. Evolutionair gezien lijkt een pauwenstaart redelijk dom: het kost enorm veel energie om mee te slepen en je loopt in het oog van al je vijanden. Maar er is wel degelijk een evolutionair voordeel: de vrouwtjes zien die staart als een eerlijk signaal van status en macht. Op dezelfde wijze staat de meest meedogenloze beul bovenaan in de pikorde: hij durft dingen die anderen doen twifelen. Extreme dingen, die de getuigen nooit zullen vergeten, en die uitnodigen tot wraak. Alleen de heel moedigen durven wraak uit te lokken, toch?

»Geweld dat op het eerste gezicht niet functioneel is, kan wel degelijk heel functioneel zijn. De onthoofdingen door IS kunnen enkel door zieke geesten gepleegd worden, zeggen onze media. Nee, hoor, het zijn net de elite-elementen die dat doen. Ze maken genadeloos de eigen ideologie superieur door hun tegenstanders in Guantánamo-pakjes te steken, de mid-denvinger op te steken naar de

Commandant Höss (rechts) met kampdokter Mengele: ‘Hij was geen gek, wel een uitstekende CEO van een industrieel vernietigingscomplex.’

‘Het kamp is niet toevallig hier gebouwd: de hele streek was voor de oorlog al behoorlijk antisemitisch.’

Lessen uit Auschwitz

► VS, de grote vijand, en te tonen dat de andere niet langer een mens is.»

Cassiers «Het appelleert ook aan één van de meest primaire emoties: het opwekken van angst, en het theatraliseren ervan. Net zoals een aantal beleidsmakers bij ons liever op angst inspelen dan met oplossingen aan te komen. Allemaal angstregisseurs. (Stil) Ze doen het verdorie beter dan ikzelf.»

HUMO Waren er echt geen Duitsers in Auschwitz die het er lastig mee hadden?

Busch «Slechts een zeer kleine minderheid. Ongeveer een derde ging probleemloos verder dan wat van hen verlangd werd. De overgrote meerderheid luisterde gehoorzaam en voerde uit, slechts een kleine groep had klachten: er zijn gevallen beschreven van burn-out, alcoholverslaving en posttraumatische stress, zeker bij de teams die de executies moesten uitvoeren. Daar was ook begrip voor: in de kilometers kamparchieven is er niet één zware straf terug te vinden voor soldaten die weigerden te executeren, of die het niet meer konden. Ze kregen verlof of werden overgeplaatst. Promotie mochten ze wel vergeten, maar ze werden niet of nauwelijks gestraft.

»De ontwikkeling van het Zyklon B-gas is daar een rechtstreeks gevolg van. Omdat het neerschieten te traumatisch was voor de soldaten, was men met dat blauwzuurgas gaan experimenteren in de gevangenis, en toen ze de juiste concentratie hadden gevonden, bleek dat enorm efficiënt. Ook dat tekende hun organisatie: die was heel top-down, maar een 'goed' idee als het ge-

bruik van het Zyklon B-gas dat op een lager echelon bedacht werd, werd graag opgepikt. Kampcommandant Rudolf Höss wordt bij voorkeur als het vleesgeworden kwaad neergezet, maar hij was geen gek, veeleer een uitstekende CEO van een industrieel vernietigingscomplex. Het vernietigen van honderdduizenden gevangenen organiseren, duizenden personeelsleden tevreden houden, input van onderaan stimuleren: het zijn allemaal vaardigheden van een top-CEO, niet die van een kernpsychopaat.»

BEDRIJFSFEESTJE VAN DE DOOD

Christophe Busch geeft ons een rondleiding in het achterland van Auschwitz, waar toeristen nooit komen: de industriële complexen van chemiereus IG Farben – minstens vier keer de oppervlakte van Auschwitz zelf – die tot vandaag hun rook uitbraken, en waar honderdduizenden dwangarbeiders munitie en rubber fabriceerden tot ze van ontbering omkwamen. Telkens als we proberen onze auto te parkeren, jaagt een veiligheidsagent ons weg van de gesloten slagbomen. Overal in de streek zie je rijen en rijen betonnen garageboxen. Geen herinneringen aan de communistische tijd, zoals de huidige generatie Polen beweert, maar gerecycleerde noodverblijven van de toenmalige dwangarbeiders. In het hele arrondissement bots je op de iconische kamppalen, overblijfselen van barakken, militaire garages en magazijnen, aardappeldepots, fabrieksruïnes.

Busch «Veel mensen denken dat Auschwitz alleen de twee

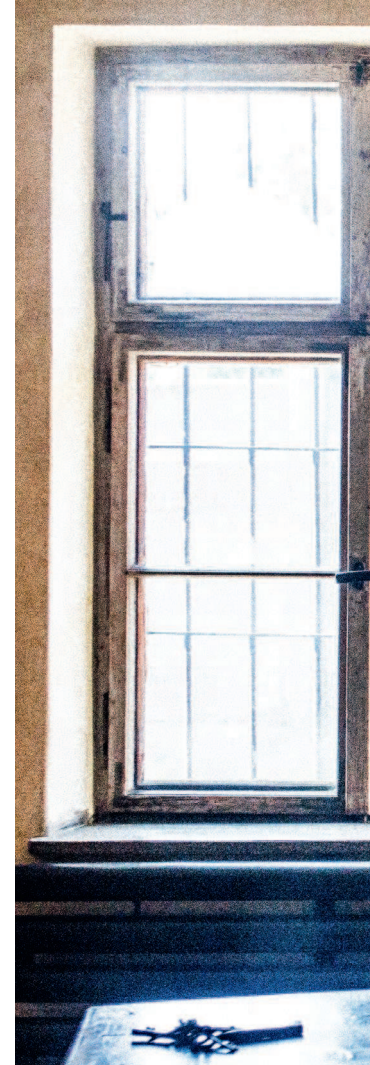
bewaarde kampen omvat, de afgebakende Unesco-zone, en dat maakt het ook makkelijk om vol te houden dat het een Duitse enclave was, waar de plaatselijke bevolking weinig van af wist. De realiteit is dat je er onmogelijk naast kon kijken, omdat de hele streek bezaaid is met bewijzen van kampen en dwangarbeid. En omdat de helft van de bevolking van het stadje Oświęcim, net naast het kamp, Joods was en in korte tijd is verdwenen. Het klopt hoor: het kamp werd gerund door nazi's en collaborateurs. Maar er was ook een reden waarom ze deze afgelegen streek gekozen hebben: de bevolking was hier al voor de oorlog behoorlijk antisemitisch.»

Langs een achterpoortje komen we bij de Kommandatur, waar Höss met zijn gezin en zijn officieren en hun gezin verbleven. Net achter het huis stroomt de Sola, waarin de kinderen konden zwemmen. In de tuin stonden zeldzame Japanse kerselaars, en de geur van de bloesems verdoezelde de stank van het geen honderd meter verder achter een muurtje verstopte crematorium.

Cassiers «Ze woonden echt op hun werk, ze hadden er geen enkele schaamte over.»

Busch «Auschwitz was zeker geen Siberië voor de nazi's die hierheen gestuurd werden: de top van het Derde Rijk zat hier. De Duitse steden werden gebombardeerd en aan het oostfront moest je vechten in de loopgraven, maar hier zat je veilig, met alle mogelijke luxe. Even verderop was er een grote evenementenhal, de SS-Küche, waar toneel- en filmvoorstellingen, lezingen en concerten werden georganiseerd.»

Cassiers «Het is voor velen een raadsel hoe de beulen na een dag in de gaskamers probleemloos naar **Bach** en **Wagner** konden luisteren, maar ik begin het te begrijpen. Kunst als teken van superioriteit, de kromme redenering dat we onmogelijk barbaren kunnen zijn wanneer we die muziek kunnen appreciëren.»

Busch «Er is tien jaar geleden een fotoalbum opgedoken met kiekjes van de adjudant van de kampcommandant, **Karl-Friedrich Höcker**. Daar staan onwaarschijnlijke foto's in, genomen aan het stuwmeer van de Sola-rivier, waar je de uitgelaten sfeer van een bedrijfsfeestje ziet: dansende en lachende mensen, een accordeon, iedereen blijgezind, een echt teambuildingmoment. We weten inmiddels ook wanneer die foto's genomen zijn: op 15 juli 1944, een halfjaar voor de bevrijding van het kamp. Ze werden die dag onderscheiden met een ereteken, want ze waren erin geslaagd om in slechts twee maanden tijd liefst 320.000 Hongaarse Joden te vergassen en te verbranden. Dat moest passend gevierd worden, het bewees dat ze steeds beter en professioneler bezig waren. Terwijl ze toen al hadden kunnen weten dat de

‘Het is voor velen een raadsel hoe de beulen na een dag gaskamers naar Bach en Wagner konden luisteren, maar kunst diende als teken van superioriteit’

‘De kampbewakers waren geen gestoorde psychopaten die hun fantasieën mochten uitleven in naam van Hitler, maar gewone mensen.’

oorlog verloren was. Maar tot op het einde zijn ze doorgaan met uitbreiden en bouwen: een paar weken voor de bevrijding van het kamp, toen ze de Russische kanonnen al konden horen, hebben ze nog een ziekenhuis ingehuldigd.»

Cassiers «Die foto's zijn nog choquerender dan de lijkenstapels, net omdat ze volledig amoreel zijn: je ziet mensen die blij zijn dat ze anderen vernietigd hebben en niet het minste schuldinzicht tonen – integendeel.»

Busch «Een mechanisme dat enorm hielp, was de compartimentering van de gruwel. **Adolf Eichmann** pleitte op zijn proces dat hij nooit iemand had gedood, hij had gewoon één en ander georganiseerd en documenten bijgehouden in opbergmappen. De SS-secretaresses deden niets meer dan telexberichten afschrijven en doorgeven, de dokters

niets anders dan gezonde mensen van zieke scheiden, de kapo's niets anders dan transporten begeleiden. Het Zyklon B werd uiteindelijk in de gaskamers gegooit door *Sonderkommandos*, samengesteld uit dwangarbeiders, die zelf om de paar maanden uitgeroeid werden. Dat maakte het achteraf ook zo moeilijk om daders te veroordelen en straffen te bepalen. Mensen die niemand eigenhandig hadden gedood, droegen vaak een grotere verantwoordelijkheid, omdat ze technieken hadden bedacht die anderen toelieten massaal te doden. Maar ons strafrecht is gebaseerd op individuele bestraffing en verantwoordelijkheid, het is niet ontworpen om een systeem te veroordelen. Zo zijn vele *Schreibtischtäter* (intellectuele moordenaars, red.) er met relatief zachte straffen van afgekomen.»

Cassiers «Net als veel economische collaborateurs. IG Farben en Volkswagen hebben de SS grág betaald voor de dwangarbeiders, **Hugo Boss** heeft hun uniformen ontworpen...»

Busch «Juist, maar hoe kon je als Duits bedrijf anders de oorlog overleven? Alleen maar door in de logica van het systeem te stappen. Vergeet niet dat hier een hele samenleving was afgegleden naar het extremisme.»

HUMO Er is maar één kleine opstand geweest in Auschwitz. Hoe verklaar je dat mensen die niets te verliezen hadden, toch gelaten hun lot ondergingen?

Busch «Er bestaat niet alleen een daderlogica, maar ook een slachtofferlogica. Haast niemand was in een fysieke conditie om even wat te ondernemen, en zelfs als je vlucht lukte, wat dan? Kilome-

ters in de omtrek waren er alleen onherbergzame bossen. Velen gooiden zich tegen de elektrische draad en pleegden zo zelfmoord. Sommigen hebben het overleefd door mee te werken, maar meestal was het gewoon geluk. **Natan Ramet**, stichter van het Joods Museum van Deportatie en Verzet in de Dossinkazerne, had bij de soepbedeling enkele keren opnieuw aangeschoven, zodat hij twee porties waterige soep kreeg. Een andere gevangene die net hetzelfde deed, werd betrapt en neergeschoten. Geluk en het toeval niet betrapt te worden besliste soms over leven en dood. Maar opvallend: op onze herdenkingen zag je al die 80-jarige overlevenden een uur stokstijf in het gelid staan, terwijl jonge soldaten het moeilijk kregen: die overlevers moeten echt beren met een ijzersterk gestel geweest zijn.» ►

Lessen uit Auschwitz

► IN DE HEL STAREN

We zijn op het perron van Birkenau beland, wereldberoemd sinds **Steven Spielbergs** met zeven Oscars bekroonde film 'Schindler's List'. Daar werd bepaald wie meteen naar de gaskamers moest en wie voor dwangarbeid in aanmerking kwam. De treinsporen naar de dood lijken te klein voor al die transporten, en dat is ook zo. De meeste transporten kwamen aan op de *Judenrampe*, een groter rangeerstation even buiten het kamp dat tot voor kort redelijk moedwillig vergeten werd in Polen – dan kon je blijven volhouden dat de stoeten van Joden alleen maar in het kamp te zien waren geweest.

Cassiers «Het is de leegte, de enormiteit van wat al verdwenen is, die dit nog indrukwekkender maakt dan alle barakken van Auschwitz I, waar ook veel politieke gevangenen zaten (Auschwitz was het basis-kamp, Auschwitz II-Birkenau het vernietigingskamp, red.). Dit is echt de plek waar de dood een massa-artikel is geweest, waar hoofdfiguur Max Aue zonder verpinken in de hel staart. Meer dan een miljoen doden: hoe kan iemand

dat bevatten? Het is zo gruwelijk dat ik best begrijp dat de meest natuurlijke reactie is om weg te kijken, en te ontkennen dat ook wij tot zo iets in staat zouden kunnen zijn als de omstandigheden het mogelijk maken – de verhalen, de symbolen en de leiders. In Rwanda is het opnieuw gebeurd, in Srebrenica, in Syrië. Vanwaar die zekerheid dat het nooit meer bij ons zou kunnen gebeuren? Zijn we in de behandeling van de vluchtelingen al niet een stapje in de richting van onmenselijkheid aan het gaan, de fase vóór de vervolging?»

Busch «Mensen zullen dat ontkennen, omdat het de laatste boodschap is die ze willen horen. Bij het **Milgram**-experiment, waarin een meerderheid van de testpersonen probleemloos bereid bleek zeer pijnlijke elektroshocks toe te dienen, beschreef de prof de resultaten aan twee groepen studenten die niet aan de test hadden meegedaan. Aan de ene groep vertelde hij dat 65 procent van de testpersonen bereid was een dodelijke shock te geven, wat ook klopte. De andere groep vertelde hij dat het slechts 10 procent was. In de eerste

UNITED STATES HOLOCAUST MEMORIAL MUSEUM

Uit het fotoalbum van SS-officier Höcker (centraal): het kamppersoneel bouwt een feestje omdat ze in twee maanden tijd 320.000 Hongaarse Joden hebben omgebracht.

groep scoorde hij bar slecht op geloofwaardigheid, in de tweede heel hoog. We willen gewoon niet weten dat we met niet eens zoveel moeite blindelings een autoriteit volgen, en vervolgens niet eens zozeer immoreel, maar eerder amoreel worden.»

STAAT VAN BELEG

Ook in de vrouwenbarakken van Birkenau staan de slaapkamers drie etages hoog. Er werd strijd gevoerd om in de bovenste te kunnen liggen, zodat de lichaamssappen niet op jou terecht kwamen wanneer iemand stierf of dysenterie had. Dit was het rijk van **Irma Grese**, een uiterst wrede kampbewaakster, die bij zwangere vrouwen de benen dichtbond, zodat moeder en kind bij de bevalling stierven. Ze stond model voor 'Ilsa, de wolvin van de SS', een serie pornofilms uit de jaren 70. Irma Grese, nog maar 22 jaar oud, besloot haar laatste brief voor ze door de ge-

allieerden werd geëxecuteerd met de woorden: 'Mijn lot mag dan in de handen van de rechter liggen, mijn eer is dat niet.'

Cassiers «Die negatie is alomtegenwoordig: op de processen, in de denkwereld van Max Aue. In het 'Wir haben es nicht gewusst' van de Duitse bevolking achteraf. Steeds opnieuw de ontkenning als finale fase van de genocide. Steeds opnieuw die bliksemsnelle radicalisering van jongeren, hier van een vrouw. Ook dat is een parallel: zowel het nazisme, **Mussolini** als IS beleden en belijden een cultus van de jeugd, de nieuwe generatie die het verleden en de problemen onmiddellijk en drastisch zou wegvagen.»

HUMO Je maakt de afgelopen jaren steeds meer stukken die te maken hebben met macht en machtsmisbruik, met het uiteenvallen en omslaan van samenlevingen.

Cassiers «Dat deed ik vroeger niet. Ik stam uit een generatie

‘De Joodse kwestie was in veel opzichten óók een vluchtelingenprobleem. Veel Europese landen weigerden Joden op te nemen’

Koffers van Holocaustslachtoffers.

Foto's van vermoorde Joodse echtparen.

theatermakers die het als zijn eerste plicht beschouwde om de oude vormen van de klassieke repertoiregezelschappen ter discussie te stellen. In de acht jaar dat ik in Rotterdam werkte, heb ik veel mooie stukken gemaakt, maar wel stukken die ik overal ter wereld had kunnen maken. Wat er ondertussen in Rotterdam gebeurde – de opkomst van **Pim Fortuyn**, de moord, hoe die stad en de samenleving kantelden – had ik helemaal niet zien aankomen. Dat fascineert me mateloos, tot vandaag, hoe dat in zijn werk is gegaan, welke mechanismen daaraan ten grondslag liggen, waarom een samenleving plots een heel andere richting uitstapt. Een fascinatie voor het verwerven van macht, en wat je daarmee kunt doen.»

HUMO Uw versie van 'De welwillenden' duurt iets meer dan drie uur: in een samenleving waar alles in 140 tekens gezegd moet worden, is dat bijna een provocatie.

Cassiers «Dat moet dan maar, zeker? (*lacht*) Waar anders dan in het theater kun je nog zo'n focus leggen? 'Ga zitten, schakel uw gsm uit, en ik neem u nu mee, samen met deze hele groep, in een verhaal dat u iets vertelt, inzichten geeft, emoties oproept.' Het lukt niet elke dag, maar soms hoor je hoe een zaal bijna simultaan gaat ademhalen, een eenheid wordt die woord voor woord meebeleefd. Dat zijn de momenten waar je het voor blijft doen.»

HUMO In het besef dat je meestal voor de eigen kerk bezig bent, de mensen die al overtuigd zijn?

Cassiers «Zelfs als dat zo zou zijn, hebben die mensen nog steeds het recht om verhalen en argumenten aangereikt te krijgen om hun positie beter te kunnen verdedigen. Ik heb ooit een monoloog met **Viviane De Muynck** gemaakt op basis van 'Time's Arrow' van **Martin Amis**: het verhaal van een kamparts, maar achterstevoren verteld. Zij opent haar ogen op haar sterfbed, staat op, gaat terug naar haar praktijk, reist naar Europa, wordt kamparts in Auschwitz, zet mensen opnieuw in elkaar, geneest ze, creëert met gebruik van gaskamers een heel nieuw volk dat de wereld wordt ingestuurd.»

HUMO Kun je dingen omdraaien? Nazi's denazificeren, IS-strijders deradicaliseren?

Busch «Het is moeilijk, vaak onmogelijk, maar soms lukt het. Het gebeurt dat er een trigger is, die iemand tot een beter inzicht doet komen. Iemand voor de loop van je gevecht krijgen die sprekend op een jongere broer of zus lijkt, bijvoorbeeld. Dan wordt de spiraal doorbroken en neemt de ratio het over van de indoctrinatie. Daarom vind ik dat we niet goed bezig zijn met de manier waarop we terugkerende Syriëstrijders aanpakken. Daar zijn gasten bij die gaan vechten, zeker, maar anderen wilden gewoon humanitaire hulp bieden. We moeten niet naïef

'Zowel het nazisme als IS belijden een cultus van de jeugd, de nieuwe generatie die het verleden en de problemen drastisch zal wegvagen'

zijn en alle verhalen voor waar aannemen, maar evenmin is het een goed idee om al die jongeren met een enkelband vast te zetten. Iemand die het heeft meegemaakt en eruit is gestapt, is als getuige duizend keer geloofwaardiger dan een psycholoog die je probeert uit te leggen hoe de mechanismen werken.»

Cassiers «Ook dat is universeel. Mijn vader (acteur en regisseur **Jef Cassiers**, red.) had een zwaar alcoholprobleem, waarvoor hij zich uiteindelijk liet opnemen. Hij raakte ervan af, en de laatste jaren van zijn leven heeft hij getuigd en veel anderen geholpen om er net als hij mee te breken. Dat hij een voorbeeld was geworden, sterkte hem ook om niet te hervallen.»

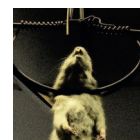
HUMO Wat maakt u vandaag ongerust?

Busch «De manier waarop we op terreur reageren. Amerika, dat na 9/11 de Patriot Act uitvaardigt en een aantal van zijn kernwaarden opschoort – tot vandaag. Frankrijk, bakermat van de verlichting, dat na Parijs de staat van beleg afkondigt en dat blijft volhouden.

Hoe figuren in de publieke opinie steeds radicalere ideeën beginnen te pushen, van de weeromstuit een spiegelradicalisme aan de andere kant van het spectrum oproepen, en niet meer tegengesproken worden door het centrum, dat wanhopig en vruchteloos probeert een brug te vormen tussen die extremen. Waar zit de kracht die de dagelijkse angstcultuur kan overstijgen? Ik vind het wel fantastisch dat politiek **Catherine De Bolle**, commissaris-generaal van de federale politie, haar officieren naar de Dossinkazerne stuurt om ze te leren hoe die mechanismen werken.»

HUMO Maar een dag later stuurt men die agenten wel naar de Franse grens om vluchtelingen tegen te houden, tegen het verdrag van Schengen in.

Busch «Ja, maar ze zullen tenminste nadenken over wat ze daar doen. Ze zullen discussiëren, de vluchtelingen waarschijnlijk op een andere manier benaderen en behandelen. In wat ooit een zeer militaire organisatie was, is dat toch al een stap vooruit.»

'De welwillenden', een coproductie van Toneelhuis en Toneelgroep Amsterdam, gaat in première op donderdag 10 maart. Info: toneelhuis.be en kazerne-dossin.eu.

Speelgoed en kledij van omgebrachte Joodse kinderen.

Een vitrine toont kunstledematen van vergaste Joden.

